

PROŠLOST KOJA NIKAD NE PRESTAJE DA SE DOGAĐA

Ako bismo pokušali da u jednoj rečenici opišemo Dona DeLila, mogli bismo, na primer, da kažemo da je reč o piscu koji zagledan u prošlost kroz svoje romane prenosi poruke iz budućnosti. U različitim prilikama nazivan „šamanom“, „postmodernim prorokom“ i „pesnikom entropije“, DeLilo nas upozorava da civilizacija koja, rečima njegovih junaka, „jezdi stazom uništenja“ spas jedino još može potražiti u dubinama istorije. Jer, kako zaključuju likovi iz DeLilovog ranog romana *Ratnerova zvezda*, dok između arheoloških slojeva zaprepašćeno otkrivaju dokaze savršenije svesti pračoveka, „sve smo napredniji što dublje kopamo“.

Dakako, promišljanje istorije za Dona DeLila jeste preduslov kulturnog napretka, a roman najbolja forma za ispitivanje ljudskog iskustva, pošto, kako je nedavno izjavio, „reči na papiru – ili reči na ekranu – jesu najviši oblik samospoznaje“. DeLilova fascinacija jezikom i ideja da se put od besmisla do smisla prevlađuje kroz priču možda je najslikovitije dočarana u romanu *Beli šum*, gde profesor Mari Siskind, kao jedan od DeLilovih najuspeljih prikaza savremenog čoveka opterećenog teorijom, razmišlja kako

Život započinjemo u haosu, nemušto. Kako prodiremo u svet, pokušavamo da nazremo neke obrise, neki plan. Ima u tome dostojanstva. [...] Kovati plan, postaviti neki cilj, oblikovati vreme i prostor. Tako usavršavamo umeće ljudske svesti.

I istorija i fikcija predstavljaju takav pokušaj razvijanja kreativnosti ljudskog duha, oblikovanja i organizovanja iskustva u razumljivim kategorijama kao što su prostor i vreme, a prevashodno putem jezika, koji je ključan za definisanje nasumične i haotične stvarnosti. Pitanja istorije su ujedno i pitanja jezika, i put od nemušlosti do smislene rečenice koji čovek prelazi tokom života predstavlja metaforu civilizacijskog puta, usavršavanja svesti kroz samospoznaju.

Na tom putu ključnu ulogu igra moć imaginacije, ono što Kollingvud definiše kao „ponovno upražnjavanje prošlosti“ u ljudskom umu, bez kojeg u svetu DeLilovih romana nije moguće sticati dublje uvide u istoriju. Ipak, dok Kollingvudova teorija istorijske imaginacije podrazumeva um istoričara, za DeLila prednost u razumevanju, a potom i uprizoravanju ljudskog iskustva ima umetnik, pre svega pisac. DeLilo je i sam jednom prilikom izjavio da istorijski događaji koji ostaju neshvatljivi u okvirima historiografije, poput terorističkih napada i drugih bezumnih zločina, možda mogu dobiti smisao ako se prenesu na književni plan. Na taj način, kaže on, „književnost spasava istoriju od konfuzije“, i dodaje: „Ako ne možemo da pronađemo rešenje, hajde da ga zamislimo.“

Po svemu sudeći, upravo zamišljanje i osmišljavanje istorije predstavlja jedan od važnijih ciljeva DeLilovih romana. Tako u romanu *Padač* autor zamišlja kako je 11. septembar doživelo dvoje Njujorčana čije su se sudbine slučajno ukrstile u pogođenim kulama. Ali on isto tako predočava kako je napad mogao izgledati iz ugla jednog teroriste, čiju je perspektivu neophodno uvesti u priču u pokušaju da se osvetli i jedna tako nepojmljiva vizura. To je, uostalom, posao svih umetnika, koji su najčešće i protagonisti DeLilovih romana – da zamišljaju i na taj način ponovo udahnu smisao istoriji i svakodnevicu, tražeći značenja u nezabeleženim i potisnutim događajima iz prošlosti. Jer, kako zapaža jedan junak neobične profesije iz romana *Great Jones Street*, profesor „latentne istorije“:

Potencijalni događaji su često značajniji od stvarnih događaja. Stvarni događaji koji prolaze neopaženo često su važniji od zabeleženih događaja, bili oni stvarni ili mogući.

Takvi pritajeni sadržaji koji prolaze ispod radara postaju predmet DeLilovih romana, gde su najčešće predstavljeni kroz motiv podzemlja, kao metafore skrivene i potisnute istorije. *Vaga* tako uvodi lik potencijalnog drugog atentatora čiji je hitac usmrtio američkog predsednika Džona Kenedija, dok *Padač* ulazi u avion kojim je srušena jedna od kula Svetuskog trgovinskog centra, jer unutrašnjost aviona predstavlja jedino mesto koje nije snimljeno kamerama. Zadatak romanopisca, kaže DeLilo u jednom intervjuu, jeste da osvetli nepoznate kutke istorije, a ne da nam kaže ono što već znamo o poznatim ljudima i događajima. Roman donosi uvid u imaginarne, naslućene misli aktera istorije, i na taj način dolazimo do opštije istine – koja se u DeLilovom romanesknom svetu ne poklapa uvek sa faktografskom istinom.

U nastojanju da izmesti istorijska dešavanja iz ustanovljenih okvira, DeLilo, međutim, polazi upravo od činjenica i arhivske građe, najpre Izveštaja Vorenove komisije o ubistvu Džona Kenedija, „te Džojsovske knjige o Americi“ koja za njega nadilazi realnost i gotovo predstavlja „novi nivo fikcije“. *Vaga* i *Podzemlje*, *Mao II* i *Padač* sačinjeni su od istorijskih podataka i „činjenica“, poznatih događaja i ličnosti: od velikih umetnika i ikona popularne kulture, preko političara i drugih aktera javne scene, do najmračnijih istorijskih figura, koje su predstavljene u novom, često uznemirujućem svetlu. DeLilo posebno inspirišu trenuci nacionalnog bola i traume, poput atentata na predsednika Kenedija, koji je „slomio kičmu dvadesetog veka“, i 11. septembra, koji je najavio novi tragični narativ za novi milenijum. Takvi događaji su u romanima sagledani iz neočekivanih uglova, uključujući perspektive atentatora i terorista preko kojih DeLilo razbija tabue i pokazuje ono neophodno „saosećanje za đavola“ kojim se ne poništava, već proširuje opseg odgovornosti za najtragičnije događaje u savremenoj istoriji.

Pojedini čitaoci pak ovakve pripovedne postupke smatraju neprimerenim, pa je i sam autor u jednom trenutku zaradio epitet „lošeg građanina“ koji u svojim romanima iskrivljuje istorijske činjenice. Ali, DeLilo podseća: „Ja sam pisac, tačka. Američki pisac.“ Vrednost DeLilovih romana upravo je u tome što od čitaoca traži da razmotri tuđu perspektivu, koliko god mu ona bila strana, i na taj način proširi svoje iskustvo, za razliku od istorije, koja često zamagljuje vidike isticanjem svoje objektivnosti, koja je za DeLila uvek pod znakom pitanja. Roman pomera stvari iz podrazumevanog istorijskog konteksta, i tako produbljuje ustaljene načine gledanja, dajući istoriji novo značenje i smisao.

Neposlušnost ovog „dečaka iz Bronksa“, kako sebe danas najradije vidi, najpre se ogleda u pozivanju čitaoca da iznova promišlja uvrežene priče i istine, i da preispituje kako elemente, tako i sam proces kreiranja istorijskog narativa, od događaja, preko istorijske „činjenice“ pa sve do završne verzije priče. To je, međutim, zadatak i mnogih drugih savremenih književnika, koji u vremenu sumnje preispituju zvanične verzije posebnim pripovedačkim postupcima, koje je dosad najpreciznije definisala Linda Hačén terminom „istoriografska metafikcija“. Ipak, stvaralaštvo Dona DeLila prevazilazi okvire kako istoriografske metafikcije, tako i drugih postavki – književnih, istorijskih, kulturnih i političkih, koje često izvrće ili parodira. Naime, iako se DeLilo u velikoj meri oslanja na zapanjujuće mnogobrojne i raznovrsne teorije, on ih nikad ne zastupa, već u izvesnom smislu preispituje. Tako se u *Ratnerovoj zvezdi* razmatra koncept istorije kao zagonetke, kroz filozofiju antičkih mistika, dok se u *Belom šumu* istorija promišlja kroz hipoteze najznačajnijih teoretičara 20. veka, od Benjamina do Bodrijara. U romanu *Vaga* istorija najpre podseća na koncept beskrajne igre označitelja koji naizmenično nestaju i naprasno oživljuju na ekranima modernih i novih medija, dok je u romanu *Mao II* istorija politički tekst koji se piše na narodnim masama. Romani *Podzemlje*, *Padač* i *Tačka Omega* razmatraju istorijsko nasleđe kao zajedničko iskustvo: istorija je „priča koju delimo sa drugima“, Tejarova „sfera združenih ljudskih misli“, ali i „prošlost koja nikad ne prestaje da se događa“ i koja je, u formulaciji Sv. Avgustina „u ljudskoj duši“. Konačno, ako posmatramo DeLilovo romaneskno stvaralaštvo u celosti, od *Amerikane* do *Nula K*, istorija povrh svega predstavlja geološko i epohalno vreme „koje nam prethodi i koje će nas nadživeti“.

Istina, svaka pomenuta tema razvijena je i redukovana do apsurdna pa često u okviru jednog istog romana nailazimo na čitav niz kontradiktornih perspektiva. Kao pisac koji stoji „na marginama kulture“, odakle je, kako objašnjava, najbolje posmatrati „strogi centar“ (uz opasku „što marginalnije, to izoštrenije i pronicljivije“), DeLilo istovremeno stoji i na rubovima teorije. U poetici Dona DeLila prepoznamo ambivalentan odnos prema naučno-tehnološkim dostignućima, od naučnih teorija do modernih i novih medijskih tehnologija, koji s jedne strane raščaravaju svet, dok istovremeno produbljuju misteriju prošlosti njenim oživljavanjem i usporavanjem – na papiru i ekranu.

No, čini se da jedna tema opstaje. Istorija je u prozi Dona DeLila ono što je za Novalisa plavi cvet, predmet čežnje i večne potrage za neuhvatljivim, tajna koja predstavlja inspiraciju, nadu i obećanje istine koja možda nikad neće biti odgonetnuta, ali u kojoj svejedno pokušavamo da nazremo neke obrise, neki plan, u ime dostojanstva.